

Igor SAVA*

FEMEIA ROMÂNĂ ÎN REPREZENTĂRILE CĂLĂTORILOR STRĂINI DIN SECOLELE XVI-XVIII

The Romanian Woman in the Representations of Foreign Travelers from the XVI-XVIII Centuries

Abstract: The study brings back into discussion the complex theme of the image of the Romanian woman transposed in the writings of foreigners who crossed the Romanian Lands at the end of the Middle Ages. Despite a dose of subjectivism, prejudice or resentment, the testimonies of foreigners are valuable from the perspective of imaginary and gender relations, because they bring additional information to reconfigure aspects of men's attitudes and behaviors towards women and its status in medieval Romanian society. The main point of these sources is the tension between the way Romanian women are viewed by foreigners, the virtues and vices attributed to them, and the opinion that men in the Romanian Lands themselves have about the representatives of the beautiful gender.

Keywords: Romanian woman, foreign travelers, representations, imaginary, Middle Ages.

*

Călătorii străini, care au traversat Țările Române în perioada secolelor XVI-XVIII, aflați în contexte și cu misiuni diferite, reprezintă surse de informare valoroase pentru cunoașterea societății românești care completează izvoarele interne. Pe lângă multiplele aspecte ale societății românești, precum instituțiile, economia, viața politică etc., ele oferă repere informaționale importante pentru cunoașterea populației, a structurilor identitare, mentale și de imaginar raportat la comunitățile etnice. Analiza acestui tip de surse narrative permite identificarea reprezentărilor străinilor despre femeia română în societate.

Reconstituirea unei imagini a româncei din perspectiva "Celuilalt", este un demers complex nu numai sub aspect informațional, dar și metodologic, unde apar inevitabil anumite riscuri și limite ale cercetării. În primul caz, contează numărul textelor supus analizei, diversitatea lor, cât și legătura organică între izvoare, deoarece textele pot fi disparate sau contradictorii în informații. Sub aspect

---

* Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă" din Chișinău; igorsava.upc@gmail.com.

temporal, este vorba de narațiuni încadrate între începutul secolului al XVI-lea și finele veacului al XVIII-lea. Textele citate din corpusul *Călători străini despre Țările Române*¹ sunt selectate în funcție de gradul lor înalt de generalizare și de intenția explicită a autorilor de a-i caracteriza pe români și dincolo de contextul în care aceștia au fost observați. Cât privește metodologia cercetării, dincolo de capacitatea de interpretare a surselor, recunoaștem dificultatea care stă în fața istoricului de a explora domeniile vaste ale mentalului colectiv și imaginarului, și a descifra mecanismul construirii imaginilor dominante referitoare la un subiect social. Cercetarea subiectului din perspectivă interdisciplinară, în special relația dintre entitățile *identitate-alteritate*, creează deschideri în abordarea problemelor pe care le înaintază un studiu de acest tip. Trebuie de luat în calcul faptul, că imaginile formate despre alte popoare au o determinare obiectivă, subiectivă, temporală și spațială, unde contextul istoric, natural, social-politic și cultural își lasă amprenta asupra societății analizate. Imaginile depind, de asemenea, și de convingerile personale ale autorului care intră în contact cu o comunitate, de religia confesată, de simboluri și de miturile pe care el și le-a creat despre ceilalți. În acest context, valoarea mărturiilor străinilor constă în contribuția la înțelegerea și explicarea faptului istoric real și, indirect, la reconstrucția acestuia, bazată pe o abordare subiectivă. La rândul ei, această realitate deseori imaginată generează cunoștințe despre atitudini, comportament și sisteme de valori ale altora². Astfel, în concordanță cu cele spuse, scopul acestui studiu este de a identifica acele reprezentări ale străinilor care conturează o imagine generală despre femeia română în societate, însă structurată pe mai multe dimensiuni raportate la modul ei de viață și spiritualitate. Pentru noi este important de a cunoaște contextul originii și al promovării imaginii româncei din trecut, însă prezentată printr-un alt unghi de vedere, unde confirmarea sau infirmarea unor fapte legate de aceste realități nu prezintă un obiectiv în sine. Vrem să facem cunoscute publicului aceste reprezentări și să dăm explicațiile necesare corelate opiniilor exprimate de autorii străini, pentru a contribui cercetarea domeniului imaginarului social în condițiile când această direcție nu este pe deplin explorată în științele sociale din spațiul românesc.

Cum arătau româncele în Evul Mediu?

Cu mici excepții, majoritatea străinilor care au intrat în contact cu comunitățile rurale și urbane sunt entuziasmați de aspectul fizic al româncelor, în

---

¹ Avem în vedere cele zece volume ale colecției îngrijite de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, editate la Editura Științifică din București, între 1968-2001, și Supliment I, apărut în 2011 (vom cita *Călători străini*).

² Evelyne Patlagean, *L'histoire de l'imaginaire*, în *La nouvelle histoire*, coordonné par Jacques Le Goff, Roger Chartier, Jacques Revel, Paris, 1991, p. 307.

special, al celor din Țara Moldovei. Imaginea despre românele ”frumoase peste măsură” este creată începând cu secolul al XVI-lea și s-a păstrat fără modificări esențiale până la finele veacului al XVIII-lea. În raport cu Țara Românească și Transilvania, în cazul Moldovei dispunem de informații mai consistente la acest subiect. Călătorul francez François de Pavie³ menționa în 1585 că a văzut că lângă Hotin mai multe trăsură mici conduse de fete ”frumoase peste măsură și fără meșteșug”, care aveau ca semn distinctiv o cunună de flori pe cap, pentru a arăta că sunt încă necăsătorite⁴. Această părere deja răspândită printre străini este confirmată și de o sursă poloneză din 1636, în care autorul preciza că toate femeile din ”întreaga țară a Moldovei sunt deosebit de frumoase”⁵. În ceea ce privește Țara Românească, femeile de aici sunt, potrivit descrierii genovezului Franco Sivori⁶, din 1588, ”cu pielea albă, frumoasă și fermecătoare la vorbă”⁷. O sursă italiană datând din 1596⁸, precizează că românii din Transilvania sunt ”bărbați și femei albi la piele, înalți la stat...zdraveni la fire și răbdători la oboseală”⁹.

Aspectul fizic și unele calități morale ale femeilor din Muntenia sunt apreciate nu numai de creștini, dar și de unii autori musulmani din secolul al XVII-lea, care au staționat un timp mai îndelungat în Țările Române. Vestitul călător turc Evlia Celebi¹⁰, remarcă faptul, că printre produsele cu renume din Muntenia (miere, unt, ceară, horilcă ș.a.) țara este vestită prin ”băieții destoinici și fetele frumoase”¹¹. Realitatea este confirmată și de o sursă anonimă turcească, din 1740, care relatează că ”femeile lor sunt nespuse de frumoase și tratate cu mare cinste”. Cea de-a doua trăsătură este corelată cu abilitatea de gospodină a românei¹².

Unele sursele datând de la răscrucea secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea sunt mai detaliate referitor la aspectul fizic al moldovencilor. Flamandul Philippe Le

---

³ (1563 - 1611); baron de Fourquevau; călătorește în 1585 prin Moldova, venind din Constantinopol.

⁴ *Călători străini*, III, București, 1971, p. 184.

⁵ Este vorba despre Descrierea anonimă a soliei lui Jerzy Krasinsky, din 1636. *Ibidem*, V, București, 1973, p. 116.

⁶ (1560 - după 1589); trece prin Țara Românească în 1583, în drum spre Constantinopol.

⁷ *Călători străini*, III, p. 17.

⁸ Informație se conține în Darea de seamă a venirii celor ”o sută de toscani” în Transilvania și Țara Românească, din 1596, trimiși de marele duce al Toscaniei, Frederic de Medici, ca ajutor lui Mihai Viteazul.

⁹ *Călători străini*, III, p. 582.

¹⁰ (1611-1684); spahiu, erudit și călător; a participat la mai multe campanii militare împotriva celor trei țări românești, între 1656-1666.

¹¹ *Călători străini*, VI, București, 1976, p. 717.

¹² *Călători străini*, IX, București, 1997, p. 264.

Masson du Pont¹³, la fel entuziasmat de femeile ”frumoase și chipeșe” din Moldova, specifică că frumusețea lor este pusă în de valoare de modul ”de a se îmbrăca”, deosebit de cel al turcoaicelor, și de faptul că ele ”au un fel de a fi, un farmec și o grație care le sunt proprii”¹⁴. Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel¹⁵ este autorul care promovează imaginea dominantă despre femeile ”peste măsură de frumoase”¹⁶ din Moldova, dar comparațiile oferite întregesc tabloul în acest sens. Această frumusețe înăscută este scoasă în evidență, potrivit autorului german, de părul lor negru ”cum e cărbunele”, de ochii și sprâncenele negre, de fața albă ”ca laptele” și de ochii comparați cu ”rubinele”. Grația și finețea corpului feminin mai este subliniată de pielea corpului ”albă și subțire” și de faptul că multe dintre moldovence au ”cele mai frumoase mâini”. Această trăsătură este tipică nu numai orașelor, dar și satelor, unde ”chiar la țărani”, conchide autorul, ”găsești fete și femei atât de desăvârșit de frumoase”, cum nu se regăsesc în Germania, cu toate că aici ”sate întregi sunt locuite de familii nobile”¹⁷.

În legătură cu obiceiurile căsătoriei, Erasmus von Weismantel observă atent preferința femeilor de a nu accepta să se mărite cu bărbați care au ”vreo schilodire”, adică sunt ”ciuntiți”, fie ”cocoșați” sau cu ”picioarele strâmbe”, care în alte țări sunt ”în număr destul de mare”¹⁸. Acest episod oferă informații importante despre reprezentările moldovencilor față de corpul bărbătesc, unde accentul este pus pe integritatea fizică, și despre cazurile rare de handicap fizic întâlnite în spațiul carpato-dunărean. Aceste trăsături ale corpului fizic al moldovenilor sunt explicate de unii autori, precum grecul Markos Antonios Katsaitis¹⁹, prin particularitățile de mediu ambiant. El susținea în 1742, că ”toate femeile moldovence sunt tare frumoase, spre deosebire de cele din Valahia”, însă la această dezvoltare ”contribuie mult clima țării și apele”, care sunt ”mult mai bune decât cele din Valahia”²⁰. Baltazar Hacquet²¹, de asemenea, se numără printre susținătorii acestei

---

¹³ (înainte de 1650 - după 1735); inginer militar; participă la campaniile polone împotriva otomanilor din Bucovina (1673) și Moldova (1685, 1686).

¹⁴ *Călători străini*, VII, București, 1980, p. 299.

¹⁵ (1688-1749); militar german protestant, locotenent în armata suedeză a lui Carol XII, staționată la Bender; a stat în Moldova între 1710-1714.

¹⁶ *Călători străini*, VIII, București, 1983, p. 358.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 360.

¹⁹ (1717 - 1787); erudit și călător; a călătorit în Moldova în 1742.

²⁰ *Călători străini*, IX, p. 287.

²¹ (? - 1815); breton, medic naturalist; trece prin Moldova în 1789, în cadrul armatei austriece.

”teorii” naturale. El afirma în 1796, că oamenii care trăiesc în ”stare mai naturală ...au o constituție mai bună”²².

Alte nuanțări despre frumusețea fizică a femeilor din Moldova de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, raportată la mediile sociale și de locuire, le găsim în scrisorile francezului Alexandre de Langeron²³. Pentru el, moldovencele care proveneau din mediile boierești sunt ”frumoase, iubitoare cochete”, o trăsătură care vine, însă, în contrast cu felul lor de a fi ”needucate ca lumea și cu puțină știință de carte”²⁴. În raport cu acestea, femeile ”din popor” i se păreau autorului ”mai frumoase la statură decât la față”. În funcție de ocupațiile cotidiene, de vârstă, cât și de atitudinea față de corp, era și firesc că pentru generalul francez, obișnuit de a comunica mai mult cu mediile nobiliare, țărăncile, care, deși ”toate sunt înalte și subțiri”, să fie însă ”oacheșe și trecute de vreme”²⁵. Evident că muncile câmpului și numeroasele treburi din gospodărie care reveneau în cea mai mare parte femeilor să-și facă efectul asupra țărăncilor căsătorite care, nedispunând de timp și de educație în ceea ce privește îngrijirea corpului, să arate îmbătrânite mai devreme în raport cu fetele tinere și doamnele de elită, fapt datorat ridurilor și petelor negre din jurul ochilor. Această părere o regăsim și la germanul Heinrich von Reimers²⁶, care afirma că în Moldova ”nevestele tinere sunt mai toate frumoase, au ochii negri și fața îmbujorată”²⁷. Trăsătura subliniată de autor vizează evident femeile nobile, deoarece fiind membru al delegației ruse la Constantinopol, din 1793, care a trecut prin Moldova și Muntenia, a contactat mai mult cu mediile de la cele două curți domnești.

Portul tradițional și tendințele vestimentare

O trăsătură tipică scrierilor ce aparțin călătorilor străini constă în asocierea dintre vestimentație și frumusețea fizică a româncelor. Autorii perioadei identifică elementele caracteristice portului tradițional, dar observă și își exprimă părerile față de împrumuturile de ”stiluri” vestimentare, unde ultimele reprezintă o expresie a interferențelor culturale. Printre cele mai timpurii descrieri se evidențiază cea a lui John Newberie, din 1582. Negustorul englez care a intrat în contact cu comunitățile din Reni, Chilia, Huși, Fălciu, Iași, ar fi făcut unele confuzii în prezentarea

---

²² *Călători străini*, X, partea a II-a, București, 2001, p. 829.

²³ (1763-1831); conte și general; aflat în serviciul Armatei ruse a stat în Moldova în 1791, în cartierul militar rus de la Iași.

²⁴ *Călători străini*, X/2, p. 938.

²⁵ *Ibidem*, p. 940.

²⁶ (1768 - 1805); german născut în Tallinn; face parte din solia trimisă de Ecaterina II la Constantinopol, în 1793; trece prin Moldova și Țara Românească.

²⁷ *Călători străini*, X/2, p. 1154.

vestimentației moldovencilor²⁸, asociindu-le trăsături ale costumului turcesc. Însă această "confuzie" se regăsește și la alți autori, precum Franco Sivori, care vede în costumul femeilor din Muntenia "rochii lungi, fuste...năframe de bumbac albe, încât par a fi turbane turcești"²⁹. În însemnările sale despre societatea moldovenească de la mijlocul secolului al XVII-lea, Marco Bandini³⁰ descrie câteva trăsături ale costumului boieresc, care consta din haine exterioare lungi atârând până la călcâie și ornamentate pe piept și la brațe "de bumbi" de argint și de aur. Un element distinctiv îl reprezintă gulerele căptușite cu blănuri de samur. În ceea ce privește femeile, autorul italian precizează că doamnele și fetele poartă pe de deasupra o haină asemănătoare bărbaților, cu excepția unor piese precum "mâncile lungi..., inelele, colanele, brățările de nestemate și de mărgăritare de mare preț"³¹. Analiza sursei sugerează că ar putea fi vorba de un costum oficial, purtat la ceremoniile publice, fapt reflectat de numărul mare de "veșmintele din mătase" și comportamentul boierilor care "pășesc în ceea ce privește îmbrăcămintea, măreți ca niște mici baroni", după cum susținea autorul.

Italianul Nicolo Barsi, în paralel cu relatările sale despre căsătorie, nunți și divorțuri în Moldova veacului al XVII-lea, face două precizări referitoare la costumul moldovencilor: prima, că în urechi ele "poartă cercei"; a doua, la nunți bărbații și femeile poartă "cizme cu potcoave de fier...de diferite culori"³². Nu cunoaștem alte detalii despre faptul dacă aceste elemente vestimentare erau purtate zilnic sau doar la anumite ceremonii publice. În privința încălțămintei, credem că acele femei din Moldova care poartă cizme "cu un fel de potcoave groase"³³, despre care vorbește și germanul Conrad Iacob Hildebrandt³⁴ în 1658, aparțin mediilor înstărite, pe când majoritatea populației românești utiliza tradiționalele "opinci", fapt confirmat de englezul Robert Bargrave³⁵, în descrierea sa despre Moldova din 1652³⁶.

---

²⁸ Este concluzia la care au ajuns editorii volumului. *Călători străini*, II, București, 1970, p. 517.

²⁹ *Călători străini*, II, p. 17.

³⁰ (1593?-1650); călugăr franciscan, arhiepiscop de Marcianopol, administrator apostolic al Moldovei (descriere din 1647-1648).

³¹ *Călători străini*, V, București, 1973, p. 330.

³² *Ibidem*, II, p. 77.

³³ *Ibidem*, V, p. 587.

³⁴ (1629 - 1679); pastor german; a însoțit misiunile oficiale ale regelui suedez Carol X în țări europene; a făcut patru călătorii în Transilvania și câte două prin Moldova și Muntenia, între 1656 și 1658.

³⁵ (1629 - 1669); călător englez care trece prin Moldova în 1652, în drum spre Imperiul Otoman.

³⁶ *Călători străini*, V, p. 486.

Câteva surse datând de la mijlocul secolului al XVII-lea completează tabloul general al tendințelor vestimentare din Țările Române, raportate la unele categorii sociale și de vârstă. Vestitul călător sirian Paul din Alep³⁷ menționa că femeile din Moldova și Muntenia au ”veșminte asemănătoare cu cele ale europenilor”, însă descrie, pe alocuri, și piese vestimentare de origine orientală. O trăsătură a portului feminin, indiferent de vârstă și stare socială, consta în părul împletit, răsucit pe cap ca un ”colac”. Femeile căsătorite își acopereau părul cu un ”conci”, culoarea căruia varia în funcție de starea materială: ”trandafirie” – pentru doamnele bogate, și albă, pentru femeile simple din popor. Printre accesorii se evidențiază ”maramă albă” purtată pe de asupra ”conciului” și ”șalurile de Bursa” din mătase neagră, tipice femeilor din mediile nobiliare. În ceea ce privește femeile din popor ele purtau ”șalurile albastre de Alep”. Fetele nemăritate nu își acopereau capul, pe când văduvele purtau tichii și veșminte negre ”ca ale călugărițelor”. De asemenea, femeile înstărite purtau o haină cu ”trenă lungă până la pământ”, căptușită, de regulă cu anumite tipuri de blană aceasta fiind în funcție de statut și mijloace, precizează autorul³⁸.

În descrierile călătorilor străini întâlnim și referințe ale portului tradițional al femeilor de la țară. Robert Bargrave reținea atenția asupra unor piese vestimentare, precum cămășile cu mânecile brodate, ”polcuțele” scurte (poale mici – n.n.), fustele lungi, părul împletit în două ”coase” răsucite în jurul capului și opincile din picioare³⁹. Călătoria prin Transilvania i-a permis lui Conrad Iacob Hildebrandt să cunoască portul româncelor iobage, care consta în special din cămăși de stofe cusute ”nebunește cu mii de înflorituri”, ”legătura mare” din pânză de bumbac străvezie, purtată pe cap de neveste, și ”podoabele” confecționate din monede înșirate pe fire de ață, care atârnă în jurul frunții la fete. Autorul menționa despre o procedură de îngrijire a părului, ce consta în ungerea lui cu unt⁴⁰. Privitor la podoabele purtate pe cap, germanul Johan von Hofmannseg⁴¹, care a cunoscut în 1794 comunitatea românească din Amlaș, preciza că doar femeile bogate poartă, de regulă, în jurul capului ”șiruri de monede”, înclinate pe o ureche, ca și pălăriile⁴².

Dintre autorii perioadei cercetate Erasmus von Weismantel oferă cele mai multe informații despre îmbrăcămintea femeilor din Moldova, care prin anumite

---

³⁷ (1637 - 1669); erudit sirian, arhidiacon de Damasc și Alep, secretar și însoțitor al patriarhului Macarie III de Antiohia în misiunile acestuia în Țările Române, dintre 1653-1657.

³⁸ *Călători străini*, VI, pp. 28 și 120.

³⁹ *Ibidem*, V, p. 486.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 586.

⁴¹ (1766-1849); conte german, naturalist; călătorește prin Ungaria, Transilvania și Banat, între 1793-1794.

⁴² *Călători străini*, X/2, p. 1194.

piese scoteau în evidență tendințele vestimentare, dar senzualitatea și frumusețea lor fizică. El susține că ”portul este la fel la femei și la fete”, însă amalgamează în costumul moldovencelor unele accesorii care ne demonstrează anumite diferențe de statut social și de vârstă. În general, fetele poartă părul împletit ca să se deosebească de ”neveste sau femei stricate”. Pe frig sau pe arșiță își leagă pe cap ”un tulpan”, asemeni turcoaicelor, care le acoperă ochii și nasul. Femeile măritate chiar din ziua nunții își acoperă capul cu o ”broboadă”, pentru ca să nu le fie văzute părul, accesoriu care semnifică noul statut social, dar și pudoarea care trebuie manifestată în public⁴³. Alte accesorii sunt mărgelile roșii purtate la gât și cercei mari din urechi. Pe corp moldovencele purtau o cămașă subțire, cusută ”în patru dungii” de ”lățime de un deget” cu fire de mătase, aur sau argint. Mânele cămășii lungi de ”câțiva coți” și brodate le înfășurau pe braț. Talia feminină era marcată prin prinderea la mijloc a unui brâu de mătase. Autorul german susține că moldovencele nu poartă fuste ci o țesătură de mătase numită ”fotă”⁴⁴, lungă și lată de ”trei coți”, de culoare albastră sau roșie și țesută cu dungii mari, uneori cu fire de aur. Potrivit observațiilor lui Weismantel, fota este deschisă în față ca un șorț, fiind purtată strânsă pe corp ”ca să se poată recunoaște bine coapsele”. Cămașa de pe corp, uneori subțire, și deschiderea fotei, când bătea vântul, nu putea să nu ”încălzească tot sângele tinerilor”, căci moldovencele, recunoaște autorul, au ”o figură lipsită de sfială, dar de cele mai multe ori frumoasă la înfățișare”⁴⁵.

Polcuța sau ”bunda”, care ajungea ca lungime până la genunchi, se purta rar în perioadă. Un element distinctiv a costumului boieresc, purtat ”după moda turcească” era așa-numita ”chameloke” (anteriu îmbrăcat de asupra - n.n.), lung până la pământ. În fine, autorul german remarcă faptul că moldovencele nu poartă ”ciorapi”, ci numai cizme galbene cu tocuri înalte și ascuțite, ”potcovite cu fier”, și rar ciorapi și ”pantofi de safian” (marochin – n.n.). Altele, Totodată, umblau cu picioarele goale în ”papuci turcești”, care nu aveau tocuri⁴⁶.

Foarte puțini dintre autorii perioadei cercetate oferă informații despre femeile care, potrivit ocupațiilor lor, pot fi încadrate în categoria marginalilor societății românești medievale. Deși autorii nu precizează proveniența etnică, suntem tentați să credem că printre aceste ”femei ușoare”, cum le numește Evlia Celebi, au existat și românce. Autorul oferă detalii ale costumului ”prostituatoarelor” care prestau servicii clienței în cârciumile din Iași, unde distinctive sunt rochiile ”

---

⁴³ *Ibidem*, VIII, p. 356.

⁴⁴ Piesă a costumului popular românesc, ornamentată, formată dintr-o țesătură dreptunghiulară de lână care se petrece în jurul corpului, ținând locul fusteii, sau din două bucăți de stofă acoperind partea din față a corpului (ca un șorț) și pe cea din spate.

⁴⁵ *Călători străini*, VIII, p. 357.

⁴⁶ *Ibidem*.

pestrițe din atlas, din stofe de mătase și de catifea,, cât și papucii cu ”tocuri înalte și împodobite cu cuie cu capete mari și aurite”. Spre deosebire de restul femeilor din Țările Române, acestea nu-și împleteau părul, nu și-l ascundeau, ci ”stau cu capul gol și cu părul negru despletit”. Evident că acest costum ”profesional” se deosebea de cel al ”femeilor cinstite”, care poartă, după cum observă autorul, peste fusta de mătase colorată un șorț albastru, precum ”cele de la marginea Istanbulului”⁴⁷. Atât hainele ”pestrițe”, modul de purtare a podoabei capilare și comportamentul femeilor din cârciumile ieșene, sugerează feminitatea, senzualitatea și disponibilitatea de a se oferi bărbaților, fapt care venea în contrast vădit cu normele și etica creștină a perioadei.

În ceea ce privește tendințele în stilurile vestimentare ale perioade, asociate cu gusturi și rafinament pentru confortul cotidian, bucătărie etc., menționăm că autorii perioadei au păreri diferite referitoare la autenticitatea vestimentației românești, a costumului boieresc și cel popular. Fără insista mult asupra ceea ce este specific arealului, ei totuși scot în evidență elementele ce compun costumul tradițional românesc – cel cotidian sau purtat cu anumite ocazii la ceremoniile oficiale. Totodată, ei sesizează prezența în portul românesc a unor piese, originea cărora ține de Europa sau Orientul Apropiat. Franco Sivori rămâne la convingerea că femeile din Moldova se îmbracă ”aproape <toate> după moda turcească”⁴⁸. Lui Marco Bandini hainele exterioare lungi până la pământ ale boierilor i se par purtate ”după obiceiul turcilor și chiar al altor națiuni orientale”⁴⁹. Robert Bargrave vede elemente de ”modă polonă”⁵⁰ în costumul femeilor din Moldova, iar Erasmus von Weismantel reține atenția asupra unor piese de stil turcesc. Charles de Tige⁵¹ relatează, într-un raport din 1727, că boierii din Oltenia ”sunt fastuoși în îmbrăcăminte și nu prea deosebiți de poloni”⁵². Indubitabil este faptul că străinii sunt buni observatori în ceea ce privește pătrunderea elementelor de origine orientală, în special turco-osmane, în cotidianul românesc, vizibile în mai multe sfere. Amintim aici ceremonialele publice, cu riturile și gesturile aferente ce vizează sfera puterii, confortul cotidian, bucătăria și nu în ultimul rând vestimentația. Unii dintre europeni sunt uimiți de lejeritatea utilizării pieselor vestimentare orientale de către români, la curțile domnești, în primul rând, apoi în mediile boierești și negustorești înstărite, numite de ei ”modă turcească”. Totuși, analiza atentă a unor surse face claritate în

---

⁴⁷ *Ibidem*, VII, p. 485.

⁴⁸ *Ibidem*, II, p. 17.

⁴⁹ *Ibidem*, V, p. 330.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 486.

⁵¹ (? - 1730); general francez, comandant imperial al Transilvaniei; în 1716 este trimis în Oltenia pentru a crea un climat de siguranță.

⁵² *Călători străini*, IX, p. 155.

cea ce privește elementele autentice ale costumului românesc raportata la stările sociale. Anton Maria del Chiaro⁵³, un bun cunoscător al realităților românești de la începutul secolului al XVIII-lea, susținea că portul femeilor din Muntenia este un amestec de haine făcute ”după moda grecească și după cea turcească, dar nu umblă cu fața acoperită”⁵⁴. La rândul său Markos Antonios Katsaitis afirma, că doar ”principesele se îmbracă după moda constantinopolitană, dar doamnele țării își au propriul lor veșmânt particular”⁵⁵. Aceste detalii sunt importante pentru că ele scot în evidență o sinteză de elemente vestimentare de origine autohtonă și cu influențe venite, în funcție de perioadă, fie din Europa sau Orientul Apropiat. Faptul că românii nu au imitat servil ”moda” timpului, ci au preluat și adaptat ceea ce corespundea spiritului autohton, rezultând astfel o sinteză originală în vestimentația de la curte, este demonstrat de unele mărturii ale străinilor ce datează de la mijlocul secolului al XVII-lea. Un anonim german care descria nunta de la Iași, din 1652, a Ruxandei, fiica lui Vasile Lupu, cu Timuș Hmelnițki, fiul hatmanului ucrainean Bogdan Hmelnițki, oferă un detaliu important despre ”moda” de la curtea domnului Moldovei și efectele ei asupra mediilor nobiliare din Europa de Est. El susține că în a doua zi a nunții, în curtea palatului domnesc dansau jocuri moldovenești ”boieroaiicele și fetele moldovence, prea frumos și strălucit gătite”, care erau admirate de către Timuș de la o fereastră, unde stătea și ”bea tutun în ochii tuturor”. În momentul în care lumea s-a așezat la masă, s-a trimis o caretă după ”cusătorese și croitorese...rudele de sânge ale lui Hmelnițki”, plecate în acel moment la cârciumă, pentru a servi ”rachiu”. Ele au fost aduse ”pe sus la castel”, și semănau, după părerea autorului, ”cu niște stafii”, pentru în raport cu moldovencele erau ”niște femei urâte, întunecate” și îmbrăcate în ”haine negre evreiești, căptușite totuși cu samur și cu gulere mari”. În fine, autorul face aluzia la efectele costumului de la curtea domnească de la Iași, afirmând că acele femei ”se părea că voiau să se dea după felul moldovenesc”⁵⁶.

Toate aceste influențe orientale sesizate în costumele românești se datorează în mare parte interferențelor culturale, devenite intense în perioadă instaurării regimului de suzeranitate otomană în Țările Române, mai ales în secolele XVII și XVIII. Precizăm că influența orientală, ”moda turcească” sau ”moda grecească” potrivit sintagmelor timpului, vizează mai mult costumele oficiale de la curțile domnești și cel al elitelor boierești și în raport cu acesta costumele tradiționale românești de la țară își păstrează identitatea culturală. Acest aspect al realităților

---

⁵³ (1669 - după 1727); evreu florentin convertit; secretar al domnilor Constantin Brâncoveanu, Ștefan Cantacuzino și Nicolae Mavrocordat, între 1710-1716.

⁵⁴ *Călători străini*, VIII, p. 376.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 287.

⁵⁶ *Ibidem*, V, p. 475.

românești este surprins la finele veacului XVIII de către francezul Alexandre de Langeron, potrivit căruia portul moldovenilor "se apropie mult de moda orientală", însă doar femeile bogate se "gătesc cu basmale colorate, au părul împletit...au şuvițe" și îmbracă o rochie lungă fără cute, prinsă "pe sub sâni, pe care îi strânge și lasă o deplină libertate pântecului". Cele din popor poartă, însă, "o fustă foarte scurtă, o cămașă și o bluză"⁵⁷. În Transilvania, portul tradițional al româncele simple consta, potrivit unei surse de la 1596, din "haine lungi căptușite cu piei și fără guler, cu mânecă pe jumătate", din încălțăminte "fără capută" și pălării mici purtate pe cap⁵⁸. Potrivit mărturiilor italianului Francesco Pizzagalli⁵⁹, la finele veacului al XVIII-lea se păstrează încă piesele precum cămașa din stofă și cele "două șorțuri multicolore desfăcute în părți"⁶⁰, care sunt asemănătoare polcuțelor moldovenești.

Un alt argument care sugerează că stilul de viață adus în Țările Române de grecii cu origini la Constantinopol, viza mai mult elitele nobiliare îl oferă Andreas Wolf⁶¹. El precizează că luxul din casele boierilor moldoveni vizează mai mult "îmbrăcămintea bogată" decât mâncarea sau băutura grozavă. Doar îmbrăcămintea de ceremonie a boieroaicelor valora în epocă, potrivit autorului, vreo "douăzeci-treizeci de mii de piaștri". Numai "saricul" ei de pe cap împodobit cu "giuvaergiuri minunate" și cu perle orientale, precum și cu cele "zece sau douăsprezece inele cu briliante" de pe degete ajung la sume și mai mari. La toate acestea se adaugă "samurul" și alte "blănuri scumpe ce purtate des de bărbați și de femei"⁶². În aceeași ordine de idei, în pofida costumului boieresc bogat, doamnele de vază din Muntenia par să nu-l impresioneze pe englezul James Dellaway⁶³, la 1793. În descrierea sa atrage atenția la părul "aspru, negru și bogat", pieptănat peste frunte și lăsat peste umeri, tichia din postav alb legată cu o cunună de "muselină colorată", vâlul subțire ce acoperă gâtul pe care atarnă mărgelile de sticlă, fustele acoperite la talie cu o centură cu cataramă și "papucii galbeni". Toate acestea i se par autorului obiceiuri ale "modei...specifice grecilor"⁶⁴.

---

⁵⁷ *Ibidem*, X/2, p. 937.

⁵⁸ *Ibidem*, III, p. 582.

⁵⁹ (? – după 1792); abate și călător; a trecut prin Transilvania și Moldova în 1789.

⁶⁰ *Călători străini*, X/2, p. 958.

⁶¹ (1741-1812); medic german; a fost medic al Curții domnești a Moldovei între 1780-1797 (cu întreruperi).

⁶² *Ibidem*, p. 1277.

⁶³ (1763-1864); teolog și editor de texte antice; în 1793 îl însoțește pe ambasadorul englez la Constantinopol Robert Liston; trece prin Transilvania și Muntenia.

⁶⁴ *Călători străini*, X/2, p. 1217.

Locuințele și ocupațiile româncelor

Relatăriile călătorilor străini permit, pe alocuri, reconstituirea unor aspecte referitoare la mediul ambiental, locuințele românilor, ocupațiile tradiționale, diversitatea produselor, modul cum erau puse în valoare⁶⁵, regimul alimentar etc. Străinii acordă o mare atenție lumii rurale și practicilor tradiționale corelate cu structurilor sociale din acest mediu. Mulți autori sunt uimiți de condițiile de mediu și calitatea solului favorabile dezvoltării agriculturii, de varietatea produselor și abundența culturilor și animalelor etc. Sugestivă este constatarea lui Paul Beke⁶⁶, care susținea în 1644 că pământul Moldovei este „atât de roditor încât nici acel al Ungariei nici cel al Transilvaniei nu-i pot fi asemuite”⁶⁷.

În ceea ce privește tipurile de așezări și locuințele românilor, impresiile străinilor impresiile străinilor diferă au câteva puncte comune de vedere. Contrastul de civilizație de aici în raportul cu Apusul Europei nu avea cum să nu fie observat de străini. Ungurul Anton Verancsics⁶⁸ relatează că în Țările Române ”orașe nu sunt deloc și nici o civilizație orășenească”, iar satele arată ”ca niște colibe de păstori împrăștiate peste tot locul”⁶⁹. Orașul Iași, spre exemplu, apare în reprezentările autorilor perioadei ca o reședință ”sărăcăcioasă a domnilor moldoveni”, un oraș ”mic”, ”foarte murdar, plin de noroi” și în care există multe case „sărăcăcioase și acoperite cu stuf”⁷⁰. Potrivit surselor, caselor tradiționale, din sate și orașe, sunt construite în general din ”lemn, lipite cu lut și acoperite cu paie sau stuf”. În raport cu acestea, doar unele case boierești din orașe sau sate sunt construite din piatră și au un aspect mai plăcut⁷¹.

Paul din Alep, unul dintre primii autori care descrie interiorul unei tradiționale românești de la țară, afirmă că în fiecare casă din Moldova și Muntenia este ”un cuptor”, care are pe dinafară un ”horn din lut” vopsit în verde sau roșu, la cei bogați fiind, însă, din ”faiantă”. Printre elementele de mobilier tradițional observate se numără scaunele, ”aranjate de jur împrejur”, o masă ”sprijinită la mijloc

---

⁶⁵ Pentru cunoașterea atitudinii românilor față de muncă, axat evident pe componenta masculină a Evului Mediu românesc, vezi studiul subsemnatului: *Munca la români din perspectiva „Celuilalt”*. *Atitudini și reprezentări ale călătorilor străini (secolele XVI-XVIII)*, în *Perspectivă și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației*, Volumul VI, partea 2, Cahul, 2019, pp. 174-180.

⁶⁶ (mort după 1652); iezuit ungar, paroh al catolicilor din Iași.

⁶⁷ *Călători străini*, V, p. 275.

⁶⁸ (1504-1574); erudit, arhiepiscop de Strigoni și vicerege al Ungariei; cunosător direct al Transilvaniei și indirect al Moldovei și Munteniei.

⁶⁹ *Călători străini*, I, București, 1968, p. 404.

⁷⁰ *Ibidem*, IV, pp. 141, 361; V, p. 357; VIII, p. 141.

⁷¹ *Ibidem*, X/2, p. 941.

de un picior”, cât și ”covoarele și covorașele atârinate de pereți”⁷². Anton Maria del Chiaro relatează despre casele boierești care, în comparație cu cele țărănești cu o singură odaie, rar două, aveau mai multe camere, unde fiecare era încălzită de ”soba ei”. În odaia principală, numită ”casa mare”, se află masa de pe care se mănâncă, de o formă dreptunghiulară, acoperită cu o față de masă din pânză din „bumbac fin”. Autorul susține că românii nu obișnuiesc ”să folosească scaune”, aici oferind exemplu ”băncilor prinse de zid”, adică de pereți. Când sunt primiți oaspeți importanți, la masa ”fiecare se așază după rang”. Stăpânul casei stă, de regulă, pe ”scaunul cu spătar”, stăpâna pe ”locul din capul mesei”, iar comesenii pe părțile laterale ale mesei. El de asemenea remarcă obiceiul românilor de a utiliza pe larg covoare pe pereți în loc de tapiserii, și numărul mare de icoane, care sunt atârinate sus pe o ”bucată de damasc sau brocart”. Influența orientală în confortul cotidian este vizibilă, potrivit descrierii autorului, prin existența ”divanului”, aranjat în odaia principală cu spatele rezemat și prins de ”perini”. Acesta este ținut desfăcut doar în timpul nopții, iar ziua divanul este acoperit cu saltele umplute cu bumbac, perne moi, plăpumi și țesături scumpe sau cu un covor mare. Toate casele boierești, susține autorul, au și un ”pridvor” sau ”foișor”, care oferă o privire încântătoare spre grădină, unde se obișnuiește să se mănânce vara, la răcoare⁷³.

Influența orientală, alături de pătrunderea timidă și a elementelor de civilizație din Occident, par să nu aducă schimbări calitative în habitatul românilor, mai ales în zonele rurale. Alexandre de Langeron constata, în 1791, elementele tipice caselor din satele românești: sunt ”mici”, clădite din ”chirpici”, spoite cu ”lapte de var”, acoperiș ”de paie”, fereastra mică unde lumina pătrunde prin ”bășici”. Înăuntru se regăsesc o ”sobă” mare, ridicată pe ”două mici cuptoare”, iar în spatele lor se culcă ”țăranul... cu toată familia”. Cât privește confortul oferit de lenjeria de pat, autorul precizează că țărani dorm ”fără pat și chiar fără rogojină”. Nici orașele românești nu-l impresionează pe generalul francez, pentru că i se par ”o îngrămăditură enormă și urâtă de case mari, prost clădite”, printre care se înșiră peste tot ”colibe de țărani”. Unul dintre contemporanii săi, observă totuși schimbări structurale în casele boierilor, numite atunci ”palate”, care erau construite în mare parte din piatră⁷⁴. Mobilierul modest, absența paturilor în casele sărăcicioase, cât și modul țărănilor români de a dormi îmbrăcați la pământ este observat și de englez John B. S. Morrit⁷⁵.

---

⁷² *Ibidem*, VI, p. 27.

⁷³ *Ibidem*, VIII, p. 377.

⁷⁴ *Ibidem*, X/2, pp. 940 și 941.

⁷⁵ (1772 = 1843); universitar; a călătorit prin Transilvania și Țara Românească în 1794. Autorul susține că românii ”nu stau niciodată pe ceva ridicat de la pământ și dorm întotdeauna pe covoare, îmbrăcați în hainele lor”. *Ibidem*, p. 1240.

Nu în ultimul rând, un alt element tipic cotidianului românesc rural ar fi lipsa condițiilor elementare de igienă, și omniprezența păduchilor și a ploșnițelor, prezent cu anumite excepții, chiar și în casele familiilor înstărite. Doi călători englezi Robert Stockdale⁷⁶ și Randle Wilbraham⁷⁷, care au trecut prin Țara Românească și Banat în 1794, vorbesc despre chinurile pe care le-au provocat păduchii și ploșnițele, în special noaptea, în casele unde au fost găzduiți⁷⁸.

Indiferent de natura lor, analiza mărturiilor face posibilă conturarea unui tablou profesional al românelor, raportate evident la mediile de locuire, social și de vârstă. Potrivit ideologiei tripartite despre organizarea societății medievale în Apusul Europei și structurile dominante care îndeplineau funcții sociale distincte, femeii în Evul Mediu nu-i revenea o anumită funcție distinctă, ci doar misiunea de a-și sluji soțul⁷⁹. Spațiul românesc nu prezintă o excepție în acest sens. Sursele rezervă femeii române o atribuție aproape exclusivă – cea de a avea grijă de copiii și a gestiona treburile principale din gospodărie. Relevantă este opinia venețianului Tomaso Alberti⁸⁰, care susținea, în 1612, că în Moldova ”femeile sunt acelea care au toată conducerea și fac toate treburile necesare în casele lor”. Autorul este impresionat, de altfel ca și majoritatea străinilor, de ospitalitatea moldovenilor, unde inițiativa de a primi oaspeții, oferi băutură și mâncare revine gospodinei casei⁸¹. Această trăsătură a ”profilului ocupațional” este tipică tuturor stărilor sociale. În casele boierești din Moldova, după cum relatează Andreas Wolf, rolul principal în organizarea unei ambianțe plăcute privind găzduirea oaspeților revenea ”cucoanei”, care nu numai că dădea instrucțiuni slugilor, dar personal oferea oaspeților apă, cafea sau tutun și întreținea discuții cu aceștia⁸².

În afară de gestionarea gospodăriei, un alt fapt cert reținut de surse ține de ocupațiile tradiționale ale românelor precum torsul și țesutul, meșteșuguri indispensabile industriei artisanale a confecționării hainelor. În Transilvania, potrivit observației lui Conrad Hildebrandt, ”românele torc din mers”. Afirmarea nu pare exagerată pe fonul ponderii acestui meșteșug în economia și cultura românească, dar și a impresiei personale a autorului asupra faptului, că toate hainele din stofă pe care le poartă românii sunt ”țesute de ele”⁸³, adică de femei. Imaginea despre românele

⁷⁶ (1761-1831); universitar și călător.

⁷⁷ (1773-1861); universitar și călător.

⁷⁸ *Călători străini*, X/2, pp. 1243, 1248.

⁷⁹ Una dintre cele mai reprezentative lucrări la subiect aparține lui Georges Duby, *Cele trei ordine sau imaginarul feudalismului*, București, 1994.

⁸⁰ (sf. sec. XVI - după 1621); agent al unei case de comerț din Veneția cu afaceri în Polonia și Imperiul Otoman; călătorește prin Moldova în 1612, cu destinația Constantinopol.

⁸¹ *Călători străini*, IV, București, 1972, p. 361.

⁸² *Ibidem*, X/2, p. 1269.

⁸³ *Ibidem*, V, p. 593.

”foarte harnice” cu furca de tors care ”nu le părăsește niciodată brâul”⁸⁴, o promovează și Johan von Hofmannsegg, autor care a cunoscut îndeaproape comunitățile românești din Ungaria, Transilvania și Banat. În contrast cu grația și frumusețea moldovencelor admirată, Erasmus von Weismantel susține că pe tot parcursul anului femeile cos ”câteva cămăși și basmale și le înfloresc și altminteri nu fac nimic decât să mai gătească ceva și să deretice”⁸⁵. Deși condamnă viciul leneviei prezent la autohtoni, observăm că autorul german confirmă statutul femeii de casnică. În cazul lui Anton Maria del Chiaro, care și-a publicat relatările în aceeași perioadă ca și Weismantel, regăsim o altă părere despre activitățile și virtuțile românelor. Îndeletnicirea mai obișnuită a femeilor din Țara Românească ”este țesutul”, susține autorul. Chiar în casele boierești ”fiecare jupâneasă ține roabe țigănci și alte fete”, care trebuie să lucreze neconținut, ”de cele mai multe ori în aceeași odaie cu stăpâna”, la țesutul și brodatul cu ”flori de mătase și altele cu fir de aur” a năframelor. Înțelegem că realizarea acestor produse presupunea o muncă migăloasă, dar de importanță pentru imaginea familiei, fapt demonstrat și de destinația năframelor, căci ele erau dăruite cu prilejul sărbătorilor sau a unei vizite de seamă, ”făcute de o față bisericească unei jupâne”⁸⁶. Importanța țesutului pentru Moldova sfârșitului de veac XVIII este confirmată și în memoriile lui Leyon Pierce Balthasar von Campenhausen⁸⁷. El susținea că în regiunile estice ale Moldovei ”fiecare casă are un război de țesut la care gospodina lucrează toată ziua”. Autorul oferă și detalii despre tipurile de țesături produse, anume: un fel de pânză numit ”namitcă”, care servește ca voal legat pe cap, ”postavuri multicolore” folosite în loc de fuste⁸⁸ ș. a.

Gestionarea eficientă a treburilor casnice din gospodărie și grija românilor față de curățenie este admirată de unii călători. Nu ni se pare exagerată părerea Conrad Jacob Hildebrandt despre faptul că femeilor din Moldova ”le place mult curățenia”⁸⁹. În contrast cu casele moldovenilor ”prost construite”, autorul german ajunge la concluzia că ”în ele este totuși curat”. El aduce drept exemplul buna întreținere a vetrei din casă, precizând că dacă peste ea s-ar ”aranja rugina”, gospodinele ”o spoiesc numaidecât”, pentru aceasta având totdeauna la îndemână ”o oală cu spoială”⁹⁰. Această atitudine este prezentă și în casele boierești din Muntenia, pentru că, potrivit mărturiei lui Anton Maria del Chiaro ”este o adevărată plăcere să intri în acele odăi în care sunt împrăștiate peste tot felul de ierburi

⁸⁴ *Ibidem*, X/2, p. 1194.

⁸⁵ *Ibidem*, VIII, p. 358.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 379-380.

⁸⁷ (1746-1808); maior în serviciul Armatei ruse; participa în campaniile din Moldova din 1787-1791.

⁸⁸ *Călători străini*, X/2, p. 865.

⁸⁹ *Ibidem*, V, p. 595.

⁹⁰ *Ibidem*.

mirositoare”, care răspândesc un miros ”pe cât de plăcut, pe atât de sănătos”. Un alt argument în susținerea opiniei sale ține de disprețul românilor față de ”obiceiul acelor națiuni care țin în odăile lor vase de noapte”. Români procedează altfel, încât ”chiar și în toiul iernii ies din căldura odăii și se duc la umblătoare”, care de obicei se află într-un colț îndepărtat al casei, riscând prin această ”de a se îmbolnăvi”⁹¹. Sugestivă este și observația generalului Alexandre de Langeron, care, cu ochiul unui militar atent la detalii observa, că în satele moldovenești, în 1791, casele sunt mici, clădite din ”chirpici”, însă ”spoite cu lapte de var”⁹².

Avem păstrate câteva mărturii despre implicarea femeilor în activități de schimb de produse, chiar și informații despre comerț organizat în orașe, în locuri special amenajate pentru aceasta – dughene. Cea mai timpurie este relatarea lui François de Pavie, din 1585, despre moldovencele tinere pe care el le-a întâlnit pe drumurile din împrejurimile Hotinului. Ele conduceau trăsurile mici care se întorceau de la ”târgul din satele dimprejur”, și de la aceste fete ei au cumpărat în trecere ”lapte, prepelițe și ouă cu care mai multe dintre aceste fete își împluseră trăsurile până sus”⁹³. Evlia Celebi este autorul care afirmă că la mijlocul secolului al XVII-lea în București funcționau ”vreo mie de dughene joase” și în aceste spații destinate comerțului organizat ”stau numai fete frumoase, care vând mărfurile din prăvălii”. Autorul turc nu face referință la tipul de mărfuri vândute de femei, dar precizează că sub dughene sunt ”pivnițe”, care adăpostesc ”diferite feluri de vinuri”, precum și băuturi ca ”holerca și miedul”⁹⁴. Este dificil de a susține în baza acestei informații sumare că la acel moment în societatea românească s-a conturat deja profilul unei ”femei-negustorese”, dar ar fi și irelevant să admitem că doamnelor le era rezervată în exclusivitatea funcția de ”gospodină a casei” în acest ”Ev Mediu masculin” în care bărbații domină structurile puterii.

Corelată cu ocupația de stăpână în gospodărie este grija acordată copiilor și educația elementară pe care puteau să o ofere acestora femeile. Nu poate fi ascunsă acea realitate că în majoritatea localităților românești, rurale și urbane, existau gospodării care duceau lipsă de obiectele necesare confortului cotidian, și trăiau în condiții anti sanitare, fapt apreciat de călătorii străini ca ”barbarie” sau ”lipsă de ”civilizație”. Există totuși autori care observă atent detalii care țin de educarea copiilor în familie, dar reținem atenția la cultivarea grijii față de curățenia corpului. În legătură cu acest fapt Paul din Alep menționa, în 1653, că în Moldova și Țara Românească femeile pe copiii lor ”în fiecare dimineață și seară îi spală cu apă caldă”, iar iarna, în zilele când ninge, pe copiii îi ”frecă doar cu zăpadă”. Ultima

---

⁹¹ *Ibidem*, VIII, p. 379.

⁹² *Ibidem*, X/2, p. 940.

⁹³ *Ibidem*, III, p. 184

⁹⁴ *Ibidem*, VI, p. 716.

afirmație ar poate fi înțeleasă nu numai ca o atitudine față de corp, dar și ca un obicei al călirii de mici a copiilor. Corelat cu acest tip de educație, autorul sirian susține că ”copiii lor sunt goi”, în sensul că ”nu sunt îmbrăcați cu nimic”⁹⁵. Obiceiul călirii de mici a copiilor în Moldova este reținut și de către Marco Bandini. Autorul recunoaște că a fost uimit de a vedea iarna copii mici, care, îmbrăcați sumar doar cu o cămașă de pânză și cu picioarele goale, se jucau pe ”gheață și prin zăpada înaltă”. Potrivit lui nu numai oamenii de popor procedează în acest fel, ci și boierii ”își expun adesea copiii lor micuți ca să rabde vremea rea”, lucru necesar, potrivit explicației acestora, pentru a deveni ”bun ostaș”⁹⁶. În călătoriile sale prin spațiul românesc germanul Karl von Götze⁹⁷ a reținut atenția asupra unor contraste de civilizație, care l-au surprins puternic. El relatează că în toate cele trei regiuni, iarna și vara femeile ”umblă desculțe, și când vin din zăpadă și ger în coliba lor, își apropie picioarele de foc”. Acest mod de viață și determină că picioarele lor sunt roșii și arse”. Deși ar părea o afirmație exagerată cumva, ea nu poate ascunde realitățile sociale românești care scot în evidență sărăcia lucie a unor categorii rurale în perioadă, dar, totodată, face referință și la obiceiul călirii corpului, despre care am relatat mai sus.

În profilul ocupațiilor regăsim românce ca dansatoare ”profesioniste”, angajate de regulă la ceremoniile importante, în special nunțile, organizate la curțile domnești, boierești sau a altor elemente sociale înstărite. Indiferent de atitudinea lor față de acest ”obicei”, aprobare sau respingere, mai mulți autori străini descriu vestitul dans românesc ”hora”⁹⁸, pe care îl observă tipic pentru cele trei țări românești. Nicolo Barsi relatează despre modul cum arăta din perspectiva unui spectator străin hora moldovenească⁹⁹. La nunța cneazului polon Janusz Razdwill și a Mariei, fiica a lui Vasile Lupu, din 1645, ”organizată cu mare pompă”, jocul s-a dat în piața principală a Iașului, preciza Ioan Kemény¹⁰⁰. Spectacolul a fost dat de ”vreo 50 sau 60 de fete și femei din înalta nobilime, toate foarte frumos îmbrăcate,

---

⁹⁵ *Ibidem*, p. 28.

⁹⁶ *Ibidem*, V, p. 332.

⁹⁷ (1743-1806); baron și colonel german; a îndeplinit mai multe misiuni la Constantinopol în 1790 și 1791; a călătorit prin Transilvania, Banat și Țara Românească.

⁹⁸ Vezi descrierea horei din Transilvania data de Conrad Iacob Hildebrandt. *Călători*, V, p. 587.

⁹⁹ Femeile și bărbații când vor să joace își pun cizme de diferite culori cu ”potcoave de fier”, iar înainte de a se începe jocul, se cântă din instrumente precum ”viori, fluiere, cimpoaic, tobe, lăute cu trei coarde”. Cei prezenți ”apoi se prind de mână câte un bărbat cu câte o femeie, într-un șir lung, săltând mereu, strigând și bătându-și picioarele unul de altul. După ce au săltat câțva vreme se strâng cu toții împreună într-un cerc și saltă ca mai înainte”. *Călători străini*, V, p. 77.

¹⁰⁰ (1607-1662); om de stat, voievod de Transilvania; a avut mai multe misiuni în Moldova și Țara Românească.

prinzându-se de mâini, au jucat jocul românesc, când învârtindu-se în cerc, când desfăcându-se în șir lung”. Bărbații nu au participat la horă, ci numai priveau la dansatoare, cu excepția unui stolnic bătrân, care ”sărea cât putea, învârtindu-și toiagul”¹⁰¹.

Detalii interesante despre o altă specializare – bocitoarele, angajate la înmormântări, oferă mai mulți călători. Nicolo Barsi, De La Croix¹⁰² și Erasmus von Weismantel menționează despre acele femei care trebuie „să-și smulgă părul” atunci când ”bocesc lângă mort”¹⁰³. Ultimul autor relatează că în Moldova anume rudele răposatului ”plătesc femei din afară care sunt datoare să bocească, stând tot timpul lângă mort...cât stă în coșciug în casă...până la groapă”¹⁰⁴. Străinii sunt mirați de faptul că românii angajau aceste femei care se foloseau de diferite mijloace pentru a sensibiliza și a trezi durere celor prezenți la înmormântări. Plângând la capătul răposatului, bocitoarele înșirau „frumoase însușiri ale mortului” și această „muzică reîncepe ori de câte ori văd întrând câte un prieten al mortului”, susține De La Croix¹⁰⁵.

O meserie rar îmbrățișată de o femeie din societatea românească este cea de medic. Leyon von Campenhausen, un medic preocupat de a cunoaște starea sănătății moldovenilor, observă că printre medicii evrei și greci se întâlnesc și ”femei”¹⁰⁶.

După cum s-a menționat la capitolul vestimentație, doar câțiva autori sunt preocupați de a cunoaște fenomenul marginalilor din societatea românească, unde pe lângă țigani, atenția străinilor este îndreptată și spre acele ”femei ușoare”, care își vindeau corpul. Evlia Celebi descrie nu numai vestimentația ”prostituatelor” din cărciumile din Iași, dar ne informează că reprezentante ale acestei profesii se regăsesc și în Ismail, Chilia și Tulcea. Drept pedeapsă pentru comportamentul lor ele sunt duse pe insulele din Delta Dunării, unde sunt lăsate ”dezbrăcate, încât mor într-o noapte, din pricina țăntarilor”¹⁰⁷. Nici Bucureștiul nu cunoștea excepție în acest sens. La mijlocul secolului al XVII-lea existau și în capitala Munteniei, potrivit autorului turc, femei ”sărmane cu moravuri ușoare”, cu fața descoperită și cu fuste multicolore, care prin gesturile lor produceau asemenea efecte asupra bărbaților, încât la vederea acestora li ”se împrăștia mintea ca părul răvășit”¹⁰⁸. Foarte sugestivă

¹⁰¹ *Călători*, V, p. 137.

¹⁰² Anii de viața neclari, activitate intensă între 1670-1695; cunoscut ca secretar al marchizului de Nointel la ambasada franceză de la Constantinopol; a călătorit prin Moldova, probabil în 1672, și în Țara Românească în 1675.

¹⁰³ *Ibidem*, V, p. 77; VII, p. 267; VIII, p. 362.

¹⁰⁴ *Ibidem*, VIII, p. 362.

¹⁰⁵ *Ibidem*, VII, p. 267.

¹⁰⁶ *Ibidem*, X/2, p. 876.

¹⁰⁷ *Ibidem*, VI, pp. 407 și 408.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 716.

pentru cunoașterea fenomenului este relatarea lui Heinrich von Reimers, conținută într-o scrisoare din 9 august 1793, despre impresiile sale referitor la capitala Țării Românești. El susținea că în București ”se găsesc femei publice ca și în orice oraș mare sau mic”. Modul după ”cum sunt cunoscute și felul în care își ademenesc seara trecătorii este original”¹⁰⁹, concluzionează autorul. Aceste femei pot fi întâlnite ”în locuințele lor scunde”, unde obișnuiesc să ”șadă la ferestre cu picioarele goale scoase în afară și altminteri foarte cochet îmbrăcate și apoi, de obicei, cântă cu glasul lor de sirenă următorul cântec...¹¹⁰:

”Mititico, mititico vino’n coace!
Ba eu, neică, n-am, ce face!
Mititico, vii la noi?
Ba eu neică nu te voi!
Mititică ești la gură,
Dă-i lu neica băutură!
Mititică ești la stat,
Și cu haz la sărutat!”

Bucătăria românească, regimul alimentar și ”deliciile orientale”

Dacă în domeniul produselor agroalimentare avem păstrate numeroase referiri ale autorilor străini, alta este situația în cazul subiectului ce ține de abilitățile femeii române în bucătărie, de modul preparării bucatelor sau despre existența unui regim alimentar tipic româncei etc. Dat fiind ponderea pe care o avea în trecut ”funcția” socială de româncei de casnică, considerăm că în cea mai mare parte a cazurilor în bucătăria românească femeia este cea care gătește. Totodată, suntem tentați să credem că nu existau în perioadă diferențe între regimul alimentar raportat la sexe, mai ales în mediul lumii țărănești. Evident, excepțiile țin de starea socială și bunăstarea materială, accesul la produse, mediul de trai, anotimpurile, perioadele de crize alimentare și anumite momente ale vieții, precum sarcina sau bolile. În privința modului ce mâncau și cum mâncau românii, aici sursele menționează atât bucate specifice alimentației românilor, cât și elemente ale bucătăriilor europene¹¹¹, dar și preferința elitelor locale pentru produselor importate din Orient.

Sursele care descriu soliile străine ce treceau prin Țările Române în drum spre Constantinopol, acordă atenție sporită respectării protocolului diplomatic

---

¹⁰⁹ *Ibidem*, X/2, p. 1169.

¹¹⁰ Autorul susține că acest cântec i l-a reprodus un lăutar țigăn din București.

¹¹¹ Robert Bargrave menționa în acest sens: ”Apropierea și prietenia care există între bărbat și femeie, purtarea nestingherită a bărbaților față de femei și obiceiurile lor la masa, conțin atâtea elemente ale lumii creștine, încât părea că înfățișează un fel de oglindire mai slabă a Angliei”. *Călători străini*, V, p. 486.

referitor la găzduire și banchetele oficiale date de domnii români în cinstea ambasadurilor. Protocolul prevedea că, indiferent, de situația din țară – stabilitate sau criză, asociată foametei endemice sau ciumei –, oficialilor străini trebuie să li se asigure o primire corelată cu statutul lor. Polonezul Samuel Twardowki¹¹² relatează că Ștefan Tomșa a organizat la Suceava, în 1622, ”o cină grozavă cu o varietate de feluri de mâncare...și cu vin de aur”, în pofida faptului că în Moldova bântuia foametea. Autorul nu este impresionat de numărul mare sau de calitatea bucatelor, cu excepția preparatelor afumate și uscate la soare, printre care menționează ”șunca de vită și miel...numite abuchte și bastram”, care erau ”foarte populare în Moldova”¹¹³. Una dintre referințele directe la tipurile de bucate consumate frecvent de românce aparține lui Conrad Jacob Hildebrandt. Autorul o particularitate culinară a femeilor de aici în obiceiul că ”ele mănâncă multă mămligă, coc colaci în spuză, fac cozonaci din făină de mei”¹¹⁴. Imaginea despre moldovencele ”lenoase”, care pe parcursul anului țes și ”nu fac nimic decât să mai gătească ceva și să deretice”¹¹⁵, promovată de protestantul Erasmus von Weismantel, este o dovadă directă a realității că anume femeia stă în bucătărie în Țara Moldovei. Despre mâncărurile tradiționale consumate la țară, unde locul principal revine vestitei ”mămăligi”, ne menționează și Leyon von Campenhausen. Aflat în serviciul armatei ruse în campaniile din anii 1787-1891, el a observat că țărani din Moldova mănâncă zilnic ”mămăligă făcută din făină de porumb”, la care mai adaugă ”unt, slănină sau lapte”¹¹⁶. Acest obicei alimentar s-a înrădăcinat atât de puternic în conștiința românească, încât ”rareori vei da de o masă la care să nu se servească, printre multe alte feluri de mâncare, și o mămăligă”¹¹⁷, preciza la finele secolului al XVIII-ea Andreas Wolf. Medicul german, care a fost tratat cu respect la Curtea domnească, menționa că ea este consumată chiar și ”la masa domnului” țării, unde o fost servit cu mămăligă cu ”ulei de nucă proaspăt și cu zahăr pisat”, și la mitropolit, care obișnuiește să consume ”mămăligă îmbrânzită”. Deși mult mai modeste în comparație cu mesele bogate ale elitelor înstărite, însă credem că și în casele țărănești regimul alimentar zilnic nu se reducea, cu anumite excepții, doar la mămăligă, ci consta și din o supă de varză, ”denumită poreriac”, după cum menționează Leyon von Campenhausen. Tot el amintește și de ”pită” - un tip de

---

¹¹² (1600-1660); poet și erudit; în 1622, l-a însoțit, în calitate de secretar, pe prințul Krzysztof Zbarassky la Constantinopol, delegație care a trecut prin Moldova.

¹¹³ *Călători străini*, IV, p. 501.

¹¹⁴ *Ibidem*, V, p. 586.

¹¹⁵ *Ibidem*, VIII, p. 358.

¹¹⁶ *Ibidem*, X/2, p. 864.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 1278.

pâine produsă din făină de orz în Basarabia, de preferințele moldovenilor față de ”ouă crude și pepeni”, și peștele uscat¹¹⁸.

Băuturile tradiționale consumate zilnic sau cu anumite ocazii de către români, de asemenea se regăsesc în spectrul observațiilor călătorilor străini. Grație unei industrii a vinificației aflată în dezvoltare organică, vinul este, după cum remarcă străinii, printre băuturile alcoolice preferate ale românilor. Indiscutabil este faptul că solul fertil și condițiile climaterice propice au favorizat dezvoltarea viticulturii și a vinificației, ramuri în care românii au prosperat, iar vinurile de calitate sunt înalt apreciate în Europa. Anton Verancsicsc, spre exemplu, prețuia calitatea vinurilor din Moldova și Țara Românească, pentru că „sunt așa de bune la gust și de soi ales, încât nu dorești nici vinurile de Falern din Campania”¹¹⁹. Franco Sivori, de asemenea, susținea că în Țara Românească se produceau în 1588 mari cantități de ”vinuri de mare preț, albe și roșii”¹²⁰. Vinurile de calitate sunt consumate fără excepție chiar și de către femei. Ungurul Kelemen Mikses¹²¹, ne-a lăsat o descriere despre Iași la 1739, unde un loc aparte revine vestitelor cârciumi din oraș și produselor moldovenești apreciate de către străini, printre care se numără și vinul de Cotnari. Este un vin de calitate, susține autorul, încât ”poate fi gustat cu plăcere și deliciu chiar și de către doamne”¹²². Totodată, credem că odată cu accentuarea influenței europene, în special franceze, asupra Țărilor Române, în mediile nobiliare locale capătă popularitate băuturile alcoolice spumante precum șampaniile franțuzești, cât și băuturile tari și dulci, cum sunt cele produse în spațiul italian. Ele devin preferatele doamnelor înstărite, iar unele dintre aceste băuturi alcoolice sunt preparate chiar de către femeile nobile. Asupra acestui moment își oprește atenție Andreas Wolf, care menționează vinurile de Rihn, de Cipru și șampaniile franceze servite uneori la mesele boierilor din Moldova. Calitatea băuturilor de tip ”lichioruri” nu-l lasă indiferent pe autor, deoarece pe acestea ”obișnuiesc să le facă boieroaicele însăși cu mâna lor și într-adevăr minunat”¹²³.

Dacă în anumite perioade și medii sociale consumul vinului putea fi un atribut al bunăstării, atunci în lumea rurală consumul băuturilor obținute prin fermentație precum ”miedul”¹²⁴ sau ”braga” se bucurau de o largă popularitate. Moldovenii, susținea Leyon von Campenhausen, beau ”bragă” făcută din făină de

---

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 864.

¹¹⁹ *Călători străini*, I, pp. 401, 408 și 409.

¹²⁰ *Ibidem*, III, p. 13.

¹²¹ (1690-1761); erudit; îl însoțește pe voievodul Transilvaniei Francisc Rákóczi al II-lea în mai multe misiuni la Constantinopol. Din 1738 stă la Iași.

¹²² *Călători străini*, IX, p. 204.

¹²³ *Ibidem*, X/2, p. 1278.

¹²⁴ Vezi descrierea produselor din pivnițele aflate la subsolul prăvăliilor din Iași, ce-i aparține lui Evlia Celebi. *Ibidem*, VI, p. 716.

mei fermentată în apă¹²⁵. Indiscutabil, vinurile autohtone sunt apreciate și consumate fără excepție de către români, dar cantitatea variază în funcție de poziție socială. În această privință, unii autori precum Andreas Wolf, vorbesc despre un consum moderat al vinului de către boierii moldoveni, în comparație cu restul categoriilor sociale, unde ”numai oamenii de rând se îmbată bucuros, ca și călugării”¹²⁶.

În ceea ce privește asortimentul bucatelor, gustul lor, cât mâncau românii, Anton Maria del Chiaro susține că mesele boierilor din Muntenia ”sunt foarte îmbelșugate” în mâncăruri, dar nu este impresionat de gustul lor, pentru că ”nu sunt bine gătite” și se oferă de regulă ”reci”. Acest mod de servire este explicat prin amplasarea departe de casă a bucătăriei, într-un ”colț al curții”¹²⁷. Baltazar Hacquet vede în modul de a mânca o trăsătură a identității românești. El crede că modul de organizare a gospodăriei și ”puținele nevoi” ale moldovenilor determină ca oamenii din orașe, cei care locuiesc în ”una sau două cămăruțe”, să aibă puține activități de realizat. Tot așa e și ”cu gătitul” mâncării, unde ”totul se reduce la un singur fel de mâncare”. Puținele nevoi impun și ”puțină muncă”, de aceea oamenii ”sunt mai sănătoși și mai zdraveni” în Moldova spre deosebire de ”moleșiții din marile orașe europene cu mesele încărcate”, la care, continuă firul ideii autorul, ”multele mâncăruri aduc tot atâtea boli”¹²⁸. Afirmția ultimului autor este sugestivă pentru a confirma o caracteristică a modului de trai al maselor de jos aflată în legătură directă cu dările și obligațiile în muncă multiple față de Stat, Biserică și stăpânii de domenii, cât și cu perioadele de penurie alimentară și foamete ca fenomen endemic. În cazul stărilor sociale mijlocii și al elitelor din Țările Române și Europa, însă, după cum susținea și Anton del Chiaro, masa lor nu se reducea în perioadele de stabilitate doar la un singur fel de bucate. În legătură cu descrierea luxului din casele boierilor moldoveni, Andreas Wolf amintește, pe lângă vestimentația bogată, și de obiceiul de a da uneori ”ospete cu douăzeci, treizeci până la cincizeci de tacâmuri”, împrumutat în opinia sa ”de la ruși”¹²⁹.

Regimul de dominației otomană, în special perioada fanariotă, a impus, pe lângă alte transformări din societatea românească, și o modelare a gustului elitelor românești spre confortul cotidian, anume spre produsele de mobilier, de vestimentație și alimente origine orientală. Referințe ale autorilor străini la acest subiect avem începând cu mijlocul secolului al XVII-lea, iar cele din veacul următor precizează creșterea cererii la produse de acest tip, precum: cafeaua, tutunul, dulciurile orientale „zaharikale”, măslinile, caperele, orezul etc. O sursă polonă

¹²⁵ *Ibidem*, X/2, p. 865.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 1278.

¹²⁷ *Ibidem*, VIII, p. 378.

¹²⁸ *Ibidem*, X/2, p. 829.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 1277.

menționează că la 8 februarie 1755, în sala de banchet a palatului domnesc din Iași, după întvederea oficială dintre Matei Ghica și solul polonez contele Jan Carol Mniszech, ultimului i s-a adus potrivit protocolului ”parfum cafea și tutun...și dulciuri”¹³⁰. Sugestivă pentru constarea acestei tendințe în viața cotidiană a elitelor sociale românești este afirmația lui Leyon von Campenhausen: ”De când turcii au hegemonia asupra Moldovei, poporul a împrumutat diverse obiceiuri de la ei: de exemplu divanele, denumirile celor mai multe dregătorii, fumatul tutunului, papucii peste cizme, încuierea femeilor etc”¹³¹. Grădinile aranjate ”după gustul turcesc”, cu o mulțime de pomi fructiferi și flori, mâncărurile ”dulci, grase și pipărate”, ”halvaua și ”rahat lokum”, sau ”rahat dulce” cum îi spuneau moldovenii, sunt, în opinia aceluiași autor, trăsături ale acestei influențe¹³². Andreas Wolf nu ezită să-și arate disprețul său față de obiceiul turcesc, prezent în unele case boierești, de a servi masa stând pe divan, unde câteva persoane mănâncă din tava mare rotundă de aramă numită ”suffrah”¹³³. Sugestivă pentru a arăta efectul influenței orientale asupra elitelor românești este afirmația francezului Charles-Joseph de Ligne¹³⁴: ”Constantinopolul dă tonul la Iași” al modei. Tendințe precum galbenul, altădată culoare sultanelor, la ”Iași a ajuns culoarea tuturor femeilor”, la fel ca și ”ciubucele lungi” din lemn de cireș sau iasomie¹³⁵.

Unele surse aduc clarificări în ceea ce privește gusturile românilor și tipurile de ingrediente folosite în prepararea bucatelor, păstrate chiar și astăzi în bucătăria tradițională românească. Leyon von Campenhausen și Andeas Wolf vorbesc despre preferința moldovenilor de a consuma ”mâncăruri grase”, care în opinia ultimului autor sunt incompatibile cu gusturile sale, pentru că ”nu pot fi suportate de stomacul unui german”¹³⁶. Cât privește predilecția românilor pentru ”dulciuri orientale” și ”mâncăruri pipărate”, acestea ar fi în opinii unor călători o trăsătură a influenței bucătăriei turcești.

Timpul liber, divertismentele și moravurile

Informațiile oferite de sursele narative externe sunt valoroase și din punctul de vedere al reconstituirii unor aspecte care țin de organizarea timpului liber, a comportamentelor și moravurilor asociate practicilor cotidiene publice. Printre divertismentele publice cu caracter periodic se numără sosirea soliilor străine în

---

¹³⁰ *Ibidem*, IX, p. 366.

¹³¹ *Ibidem*, X/2, p. 877.

¹³² *Ibidem*.

¹³³ *Ibidem*, p. 1277.

¹³⁴ (1735-1814); principe; aflat în serviciul Armatei ruse, stă în Iași în 1788, în cartierul militar a lui Potemkin.

¹³⁵ *Călători străini*, X/2, p. 916.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 1278.

orașele românești. Fără îndoială, aceste evenimente deveneau sărbătoare pentru locuitorii din zonă, sursele precizând caracterul lor public și festiv, prezența mulțimii, varietatea vestimentară, decorațiunile selectate special, gesturile legate de ceremonial etc.

Dacă distracțiile asociate trecerii delegațiilor străine prin Țările Române se produceau rar, atunci tonul divertismentelor ca fenomen public stabil la români era dat de ordinea sărbătorilor religioase, a celor fixe, cât și mobile. Printre acestea un rol de frunte revin Crăciunului, Bobotezei, urmate în perioadele calde ale anului de Rusalii și Paște¹³⁷. Mai mulți autori descriu aceste manifestări publice ca elemente tipice identității românești, însă reținem atenția doar asupra unor momente care i-au impresionat în mod vădit pe străini. Franco Sivori menționa, în 1588, despre Crăciunul care se "sărbătorește în chip deosebit" în Țara Românească, pe autorul impresionându-l festivitatea sărbătorii, starea de spirit a populației, urările de bine și darurile care se fac în aceste zile¹³⁸. Impresia lui Paul din Alep despre Bobotează la români l-a adus la concluzia că n-a „văzut nici auzit nicăieri, nici chiar la regii creștini” despre "măreția, solemnitatea și bucuria publică" a acestei sărbători.¹³⁹ În legătură cu feeria sărbătorilor pascale, De La Croix recunoaște, că Paștele se serbează mult mai solemn în Țara Românească și în Moldova „decât în toate celelalte locuri”, și acest lucru este posibil, fiind posibil, conform explicației autorului, grație „libertății cultului”¹⁴⁰.

Modul în care românii își organizau nunțile a reprezentat nu numai un element al identității, dar și un moment deosebit al destinderii, manifestată public deopotrivă în mediul rural și urban. Căsătoria la români, un act important nu numai din punct de vedere religios, dar și social, economic și chiar politic, nu avea cum să nu atragă atenția străinilor. Durata nunții era de "trei zile", după cum relatează Nicolo Barsi. Ea începea cu slujba de la biserică, unde se desăvârșea "legătura cununiei", după care moldovenii „nu fac altceva decât să bea, să joace, să cânte din

---

¹³⁷ Pentru mai multe detalii la subiect vezi studiul subsemnatului, *Practicile sociale românești de structură ortodoxă ca expresie a recunoașterii identitare. Reflecții în baza mărturiilor călătorilor străini (secolele XVI-XVIII)*, Cristina Preutu, George Enache (coordonatori), Identități etno-confesionale și reprezentări ale Celuilalt în spațiul est-european: între stereotip și voința de cunoaștere, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2018, pp. 59-82.

¹³⁸ Momentul în care sărbătoarea publică trecea din etapa sacralității în cea a profanului, este redat de autor astfel: „...întreaga boierime și poporul întâlnindu-se se sărută unul cu altul și petrec toate aceste zile în ospete, sărbători și cântece, după obiceiul lor”. *Călători străini*, III, p. 11.

¹³⁹ *Ibidem*, VI, p. 109.

¹⁴⁰ *Ibidem*, VII, p. 267.

instrumente și din gură”¹⁴¹, concluziona autorul citat. Când cineva se căsătorește, menționează De La Croix, se ”întinde o horă alcătuită din tinerii cei mai chipeși și se aduc fetele cele mai frumoase, care merg jucând prin oraș¹⁴². Ordinea desfășurării dansurilor de nuntă la moldoveni, acel moment când țiganii lăutari ”cântă din strună și din glas tot felul de cântece înfocate”, iar nuntașii „joacă ore întregi...încât se cutremură pământul...fără să simtă oboseala”¹⁴³ l-au impresionat pe Erasmus von Weismantel, încât recunoaște că prefera să facă „orice altă muncă grea”, decât să joace cu ei. Tot el remarcă faptul, că la nunți, pe lângă rude ”vine mult tineret, numai doar de dragul jocului”, și această practică românească nu există nici în o altă țară europeană.

Avem păstrate câteva mențiuni și despre darurile de nuntă la români. În cazul căsătoriilor contractate între familiile boierești înstărite, ce dețineau dregătorii în stat, De La Croix ne informează că nunta se desfășura la palatul domnesc, iar domnul țării, în calitate de naș de cununie, le oferea în dar mirilor ”caftane de brocart” de mare valoare¹⁴⁴. În raport cu alți autori, doar Giovanni Bartolomeo Frontali¹⁴⁵ oferă detalii despre darurile oferite la nunțile oamenilor din popor. Aproape de miezul nopții, susține autorul, ”fiecare rudă sau prieten dă după puțința sa ceva bani miresei”, iar aceasta le oferă în schimb ”un biet ștergar”. Din spusele sale înțelegem că destinația banilor primiți este de a plăti ”cheltuielile nunții”¹⁴⁶.

Un divertisment public puternic înrădăcinat în orașele din Moldova și Țara Românească este cel legat de frecventarea scrânciobului, despre care avem păstrate mai multe referințe ale străinilor. În paginile acordate descrierii unor caracteristici ale moldovenilor, Andreas Wolf susține că scrânciobul, ca un obicei autohton, este folosit drept mijloc de ”petrecere plăcută, de moldoveni, în fiecare an numai șapte săptămâni”, în perioada dintre Paști și Rusalii. În pofta prețului înalt, cam ”1-2 piaștri” pentru ”învârtitul în aer” timp de un sfert de ceas, această ”plăcere” este foarte populară printre tineretul ”claselor de jos, chiar țărani”. Autorul oferă un detaliu important referitor la moralitatea publică, anume despre interdicția dată fiicelor de boieri de a participa la scrânciobul instalat în reședința domnească. Constrângerea apăsătoare de la oraș dispărea însă odată cu prima ocazie oferită fetelor de a frecventa moșiile de la țară ale părinților, pentru că, după cum afirmă

---

¹⁴¹ *Ibidem*, V, p. 76.

¹⁴² *Ibidem*, VII, p. 266.

¹⁴³ *Ibidem*, VIII, p. 360.

¹⁴⁴ *Ibidem*, VII, p. 266.

¹⁴⁵ (1714-1763); călugăr minorit conventual; a stat în Moldova între 1742-1763.

¹⁴⁶ *Călători străini*, VIII, p. 353.

autorul, astfel de ”scrâncioburi se găsesc în fiecare curte boierească și nici o ceremonie rigida nu le împiedică să se dede cu totul acestei bucurii nevinovate”¹⁴⁷.

Vizitele date periodic rudelor sau celor din familiile înstărite sunt un alt mod predilect de organizare a timpului liber în mediile nobiliare românești. În aceeași ordine de idei revenim la părerea lui Baltazar Hacquet despre acele femei înstărite din Moldova care ar sta culcate aproape toată ziua pe ”divan” și petrec timpul ”cu cafea și mestecând betel”¹⁴⁸. Consumul tutunului de către femei este o tendință răspândită pe larg printre femeile de origine greacă din Moldova, pe care încercau să le imite și unele moldovence. Au existat și anumite reticențe, însă, față de acest obicei oriental, după cum susține în memoriile sale Andreas Wolf. Dacă în casele boierești vine în vizită o grecoaică, precizează autorul, ea ”nu șovăie deloc să țină tovărășie cu luleaua în gură”, însă ”moldovencele n-au nici o poftă să-și însușească obiceiul acesta”¹⁴⁹. Același autor observă o altă pasiune orientală în rândul nobilimii, anume preferința pentru jocurile de noroc, în cărți¹⁵⁰.

Participarea reprezentanților nobilimii românești la balurile de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, organizate de domnii țării sau de consulii ruși la reședințele lor din Iași și București, de asemenea se înscrie în predilecțiile de divertisment ale timpului. Charles-Joseph de Ligne¹⁵¹, prezent la aceste manifestații, observă că anumite obiceiuri orientale sunt încă păstrate de doamnele de vază ale țării. El se referă la gesturile făcute de acele ”femei încântătoare” care ”șed alene pe divanurile lor, cu capul lăsat cu totul pe spate” și discută cu bărbații care ”stau aproape culcați alături de ele”. Pe lângă îmbrăcămintea compusă din stoffe colorate și brodate cu fir de aur sau argint, bijuteriile care le împodobesc gâtul și brațele, alura încântătoare este dată soțiilor boierilor și de obiceiul de a avea ”mereu în mână, ca și sultanele, un fel de mătănie de diamant, de perle de mărgean”, cu care ”își întrețin mlădierea degetelor lor, ale căror unghii sunt vopsite cu carmin”. Pentru autor acest gest oriental creează impresia unui limbaj corporal organizat de femeile nobile anume ”pentru amanții” lor¹⁵², fapt care nu putea să nu creeze sentimente de gelozie din partea soților. În tot acest timp atmosfera ambianței este întreținută de servitori, care în funcție de specializările lor, aprind parfumuri cu esențe mirositoare și oferă oaspeților cafea, apă, dulceturi de trandafiri etc. Deși autorul face referință la faptul că ele aparțin unor vechi familii grecești din Constantinopol, nu poate fi exclus

¹⁴⁷ *Ibidem*, X/2, pp. 1270 și 1271.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 826.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 1269.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 1271.

¹⁵¹ Grație personalității sale este numit ”un prince de l'Europe française”, într-o vreme când limba vorbită la Curțile de la Versailles, Viena, Berlin, St. Petersburg etc. era cea franceză, iar moda era cea care venea de la Paris.

¹⁵² *Călători străini*, X/2, p. 916.

faptul că maniera de comportament este o tendință care caracterizează și familiile nobiliare românești. Aceeași părere o împărtășește și autorul grec Markos Antonios Katsaitis, potrivit căruia doamnele din Moldova ”nu trăiesc ferite de relații după obiceiul turcesc și grecesc, ci frecventează societatea în libertate deplină și sunt dezinvolve ca italienele”¹⁵³. Heinrich von Reimers a observat, de asemenea, la balurile din vara lui 1793, date de domni și de consulii ruși din Iași și București, acel obicei de divertisment ”turcesc” al boierilor și boieroaicelor de a purta pe mâini ”un șirag de mățanii ale căror boabe se rostogolesc neîncetat printre degete”. În comparație cu elitele bucureștene, autorul german este mai impresionat de ”boieroaicele frumoase” prezente la manifestările din Iași. Femeile de aici aveau ”mișcările grațioase și potrivite cu îmbrăcămintea dansatoarelor”, pe când bărbații, însă, sunt în mișcări ”greoi și bătărași la vedere”¹⁵⁴.

Printre relatări străinilor despre comportamentele elitelor locale la balurile oficiale, regăsim și păreri care exprimă dezgust asupra dansului sau muzicii tradiționale românești. Alexandre de Langeron, membru al cartierului militar rus din Iași și participant la aceste manifestații, afirma în legătură cu această că ”dansul național al țării este tot ceea ce am văzut mai caraghios în viața mea”, iar muzica i se pare și ea ”tot atât de monotonă, ca și dansul”¹⁵⁵. Precum mulți alți autori de viță nobilă obișnuiți cu splendoarea balurilor organizate la Curțile europene, el admiră frumusețea moldovencelor din familiile nobiliare, dar nu ezită să le caracterizeze ca ”apatice, needucate ca lumea și cu puțină carte”, opinie motivată de autor prin faptul că ”prea puține vorbesc limba franceză sau italiană”¹⁵⁶.

Problemele calității educației în societatea românească medievală, aflată la un nivel inferior comparabil cu ”modelele” de civilizație din statele vecine, sunt observate și de James Dellaway. Științele, susține intelectualul englez, ”nu sunt mai înfloritoare decât în celelalte țări subjugate de puterea otomană”, iar cunoașterea limbilor europene este tipică doar negustorilor, pentru că doar ei ”vorbec italiana și greaca”¹⁵⁷. La rândul său Andreas Wolf, într-un capitol dedicat educației copiilor, menționează despre starea deplorabilă a științei în Moldova, care în lipsa unui învățământ public bine organizat avea un caracter particular, fiind predată în mediile înstărite în special de dascăli greci. În acest proces participă de timpuriu țigani și doicile din familiile boierești, care, potrivit autorului, prin comportamentul lor nepotrivit nu trezesc în rândul copiilor ”vreun simț moral” public¹⁵⁸.

---

¹⁵³ *Ibidem*, VIII, p. 287.

¹⁵⁴ *Ibidem*, X/2, p. 1155.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 938.

¹⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 1216.

¹⁵⁸ *Ibidem*, pp. 1264 și 1265.

Un mod de divertisment specific elitelor ieșene ține de frecventarea pe parcursul anului a "feredeiilor" – băilor construite după "moda turcească". La finele veacului XVIII, potrivit lui Andreas Wolf în Iași funcționau trei băi: una se afla în Curtea domnească, fiind frecventată doar de membrii familiei domnești; a doua, în curtea lui Beilic din cartierul turcilor; a treia - în dosul Mitropoliei, spre balta Bahluului. Băile de la Beilic și de la Mitropolie, erau frecventate în fiecare lună iarna și vara de "tinere cucoane", îndeosebi de "grecoaice și bărbații lor", însă "sminteala modei" din orașe, precizează autorul, face că se "maimuțăresc și unele moldovence după acest obicei fără noime"¹⁵⁹.

De rând cu influența orientală în secolul al XVIII-lea, potrivit unor autori precum Markos Antonios Katsaitis, la curtea din Iași "pătrunde și moda franceză"¹⁶⁰. Tendința este reflectată în mod special în servitul mesei și al învățării francezei, la acel moment limba culturii și a comunicării de la marile Curți europene. Vesela din casele boierești din Moldova consta la finele veacului XVIII, potrivit opiniei lui Andreas Wolf, mai mult din „majolică” (faianță italiană cu smalt metalic – n.n.) adusă de negustori de regulă de la Danzing. De asemenea se utiliza și porțelan fin, valabil mai mult pentru "ceșcuțele mici de cafea"¹⁶¹.

Indiferent de originea sa, europeană sau orientală, o altă modalitate caracteristică elitelor românești de a petrece timpul liber era plimbatul prin oraș, în trăsură amenajate special și însoțite de servitori. Dacă pentru Andreas Wolf luxul din casele boierilor moldoveni sclipește mai mult în cazul vestimentației, atunci pentru Alexandre de Langeron "marele lux al boierilor moldoveni constă în a se plimba călare pe străzile Iașilor sau Bucureștilor"¹⁶². Efectele acestei apariții publice impresionau masele din acele orașe, pentru că după trăsura în care stătea "boieroaica" frumos îmbrăcată și însoțită de obligatoriu de o slugă alergau tot felul "de pierde vară și cerșetori". În schimb, autorilor citați mai sus acest spectacol li se părea "caraghios" și "vrednic de răs". Ei se referă în mod special la aspectul echipajelor boierești, care arătau "mizerabile și lipsite de gust, atât în privința cailor, cât și a personalului".

În ceea ce privește moralitatea asociată firii românilor, străinii le reproșează în anumite contexte bărbaților, cât și femeilor cu anumite excepții, atitudini și comportamente "nedemne" pentru creștini. Pe de altă parte, printre imaginile dominante regăsim atitudini care nuanțează sau contrazic anumite fapte, ori exprimă

---

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 1275.

¹⁶⁰ *Ibidem*, IX, p. 287.

¹⁶¹ *Ibidem*, X/2, p. 1277.

¹⁶² *Ibidem*, p. 938.

admirația față de unele realități din societatea românească medievală¹⁶³. Un fapt al moralității românilor văzut străini, chiar condamnat uneori, de către străini ține de lejeritatea lor de a contracta mai multe căsătorii. Anton Verancsics preciza la acest subiect că ”le este îngăduit tuturor îndeobște de a avea doua și trei soții, iar boierilor și celor mai de seamă chiar mai multe aibă, iar voievozii sunt slobozi să aibă câte vor”. Atât el, cât și Georg Reicherstorffer, observă fenomenul concubinajului, precizând în privința dreptului de succesiune că, alături de copiii legitimi, și copiii apăruiți în relațiile cu concubine – ”fiitoare” –, participă la moștenirea patrimoniului și a funcțiilor.¹⁶⁴

În privința divorțului, unii autori sunt uimiți de înrădăcinarea acestui obicei printre români¹⁶⁵ și de simplitatea procedurii de desfacere a căsătoriei realizată de către episcopul eparhial, cu care, de regulă, se negociază suma desfacerii căsătoriei. Motivele renunțării la căsnicie puteau fi variate, de la infidelitatea soților la nesupunerea soției ș.a., însă inițiativa, după cum susțin anumite surse, aparținea ambilor soți. Antonio Graziani relatează că în Moldova bărbații desfac adeseori căsătoria ”pentru cuvintele chiar și cele mai neînsemnate”¹⁶⁶. Referitor la negocierea divorțului, Paolo Bonnicio din Malta¹⁶⁷ menționează că soții oferă ”atâția bani episcopului până pot cădea la înțelegere, despărțirea făcându-se pe loc și fiecare se poate căsători încă o dată”¹⁶⁸. Practica este confirmată și de către Petru Bogdan Baškic¹⁶⁹, care susținea că episcopul local, fără a ține seama ”nici de canoane, nici de concilii”, ”după ce a făcut mai întâi prețul, dă voie ca un bărbat să-și ia altă soție și o femeie alt soț”¹⁷⁰. ”Poligamia” pare să fie valabilă mai mult pentru mireni, dar și nu pentru clerici, deoarece cum observă Conrad Iacob Hildebrandt preoții din Moldova ”nu se pot căsători a doua oară”, ei fiind obligați să trăiască ”în văduvie”¹⁷¹.

Indiferent de dimensiunile și impactul fenomenului desfacerii căsătoriilor în Țările Române, ortodoxia, ca componentă de bază a ideologiei referitoare la guvernare, impunea acțiuni dure în păstrarea căsniciei. Efortul autorităților de

---

¹⁶³ La acest subiect vezi studiul subsemnatului, *Munca la români din perspectiva „Celuilalt”*.

¹⁶⁴ *Călători străini*, I, pp. 119 și 404.

¹⁶⁵ Jan Somer menționează despre pedepsele aspre pe care le aplica Curtea lui Despot vodă în privința boierilor care nu respectau legământul căsătoriei. *Ibidem*, II, pp. 260 și 261.

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 382.

¹⁶⁷ (? – după 1632); călugăr minorit conventual; a stat în Moldova între 1623 și 1632.

¹⁶⁸ *Călători străini*, V, p. 24.

¹⁶⁹ (cca 1601-1674); primul arhiepiscop al Bulgariei, vicar apostolic al celor două Valahii; vizitează Țara Românească de cinci ori între 1640-1670, și Moldova, în 1641.

¹⁷⁰ *Călători străini*, V, p. 224.

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 595.

combateră a adulterului comis de femei este reținut de Paul din Alep, care menționa despre tentativa lui Vasile Lupu de a organiza periodic ședințe de judecată pentru pedepsirea acelor femei și fete ”lipsite cu totul de sfială și de cinste”¹⁷². Alături de măsurile radicale¹⁷³, adulterul femeii ca o crimă condamnabilă în societate românească putea fi ispășit prin achitarea unei taxe către autorități. Erasmus von Weismantel susținea că la Iași taxa avea valoarea de ”12 taleri imperiali”, iar la țară suma era și mai mică la începutul veacului XVIII¹⁷⁴. Marco Bandini vede o legătură directă între adulter și beție, deoarece anume la sărbători, pe care moldovenii le celebrează ”cu paharele pline cu vin”, ei ”se dau cel mai mult la toate voluptățile vieții și ale trupului”¹⁷⁵.

După cum am mai susținut, acest fapt legat de profilul ocupațional al ”femeilor ușurate” prezente în societatea românească a perioadei nu poate fi trecut cu vederea, însă ponderea numerică a acestora, este infimă în raport cu femeile ”oneste”. Castitatea și onestitatea românelor este apreciată de străini. Același Paul din Alep recunoaște că ”femeile și tinerele fete din Țara Românească sunt caste, neprihănite și virtuozitate”¹⁷⁶, iar călătorul turc Evlia Celebi preciza că femeile ”oneste” din Moldova se deosebesc prin îmbrăcămintea lor sobră și comportament de cele cu ”moravuri ușoare”¹⁷⁷.

Alături de frumusețea fizică și vestimentație, ospitalitate, buna ordonare a lucrurilor și curățenia din casele românilor, străinii apreciază spiritul de libertate al femeii române, manifestat prin posibilitatea de a discuta ”nestingherit și fără ceremonie cu oamenii, în public și în particular”¹⁷⁸, precum observa în 1612 Tomaso Alberti. Spiritul dezinvolt și acea doză de libertate manifestată în ”frecventarea societății” de care se bucurau femeile nobile din Moldova, este apreciată și de Markos Antonios Katsaitis¹⁷⁹. Această atitudine față de libertatea femeii pare să fie prezentă mai mult în mediile nobile, pentru că spiritul de supunere al femeii față de bărbat, dar și decența afișată în public este mai vădită în cazul categoriilor de bază ale societății românești, după cum observa Weismantel. El menționează despre obiceiul femeii ”de a nu trece drumul tăind calea unui bărbat”, gest ce semnifică ”cinstea, respectul și atenția” pe care ele sunt datorare să o arate în public

---

¹⁷² *Ibidem*, VI, p. 56.

¹⁷³ Weismantel menționează despre blamarea publică a fetelor învinuite de desfrâu, care sunt plimbate prin orașele Moldovei în pielea goală, așezate pe u măgar.

¹⁷⁴ *Călători străini*, VIII, p. 361.

¹⁷⁵ *Ibidem*, V, p. 345.

¹⁷⁶ *Ibidem*, VII, p. 123.

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 485.

¹⁷⁸ *Ibidem*, IV, p. 361.

¹⁷⁹ *Ibidem*, VIII, p. 287.

bărbaților¹⁸⁰. Indiscutabil, respectul reciproc și tratarea ”cu mare cinste” a femeii este puternic înrădăcinat în conștiința românească, iar respectul bărbaților se datora, în mod special, gestionării de către femeie a treburilor din gospodărie, după cum susținea o sursă din anii 1740¹⁸¹. Românele din Transilvania nu constituie o excepție în acest sens. Unii autori, printre care se remarcă Francesco Pizzagalli, consideră că românele de aici trăiesc cu o ”mare simplitate”, au ”inimă curată”, și un ”suflet lipsit de viclenie”. Castitatea lor se manifestă prin respectul deosebit față de căsnicie, pe care ”o țin aproape după obiceiul scitic...sau al indienelor”¹⁸².

În legătură cu vizitele de ospetie din casele elitelor, se conturează un element al moralității românești legat de dorința cultivării virtuților și păstrării castității femeilor tinere. Străinii menționează despre obiceiul prezent în familiile domnești și a unor boieri din Moldova și Țara Românească de a ”ține închise”, după ”obicei turcesc”, soțiile și fetele¹⁸³. Interdicțiile impuse fetelor, care nu pot ieși decât rar în public și atunci însoțite de membri ai familiei sau slugi, sunt păstrate până la oficierea în biserică a ceremoniei căsătoriei. Totodată, sunt subliniate ca indecente gesturile bărbaților care vin în ospetie de a săruta mâna sau de a începe discuția cu o fată necăsătorită. Castitatea femeii este subliniată și de păstrarea obiceiului ”primei nopți” relatat de Weismantel. În dimineața de după nuntă, potrivit lui, în public mirele trebuie să „scoată la iveală binișor cămașa miresei”, un gest care demonstra dacă mireasa a fost fecioară¹⁸⁴. Dacă se constata că mireasa nu era virgină, atunci mirele putea să-i dea ”o bătaie zdravănă”, după cum afirmă Giovanni Bartolomeo Frontali. Violența fizică era aplicată pentru a afla cine este complicele¹⁸⁵.

Părerile străinilor despre atitudinea românelor față de muncă sunt împărțite între apreciere și dezaprobare. Dacă Weismantel atribuie lenea ca trăsătură firească tuturor moldovenelor, indiferent de origine socială, lui Baltazar Hacquet i se pare ciudat faptul că ”în afară de cele cu totul sărace” restul femeilor ”duc o viață foarte leneșă”. Deși susține că acestea ”aproape toată ziua stau culcate pe divan și petrec timpul cu cafea și mestecând betel¹⁸⁶”, recunoaște, însă, că femeile stau ”la pălăvrăgeală, mai ales în timpul sarcinii, când nu fac deloc sau aproape deloc mișcare”. Autorul ajunge la concluzia că în pofida inactivismului din perioada sarcinii aceste moldovence rămân ”zdravene și sănătoase” și nasc foarte ușor niște

---

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 358.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 264.

¹⁸² *Ibidem*, X/2, p. 958.

¹⁸³ *Ibidem*, VII, p. 123; VIII, p. 360; X/2, pp. 1154, 1270 ș.a.

¹⁸⁴ *Ibidem*, VIII, p. 360.

¹⁸⁵ *Ibidem*, IX, p. 353.

¹⁸⁶ Obicei orientat de a consuma un amestec obținut din frunze de tutun și boabe de piper originar din India și Indonezia.

copii ”sănătoși, bine și frumoși constituiți”¹⁸⁷. Dincolo de subiectivismul autorilor, sursele confirmă fapte indubitabile ale realităților din societatea românească a epocii.

În cadrul acestui studiu, am revenit asupra temei femeii în societatea românească de la finele Evului Mediu, dar văzută din unghiul de vedere al străinului, anume a bărbatului, pentru a explora în continuare, din perspectivă interdisciplinară, domeniul imaginarului social în condițiile când această direcție de cercetare nu și-a epuizat subiectele. În funcție de capacitatea surselor, am accentuat mai multe caracteristici ale româncei din perspectiva portretului fizic și profesional, a structurilor cotidianului corelate cu atitudini, comportamente și moravuri tipice modului ei de viață.

Valoarea mărturiilor călătorilor străini despre societatea românească este incontestabilă. Acest tip de sursă conține informații despre fapte istorice certe, alături de stereotipuri, prejudecăți sau anumite contradicții istorice. Ele oferă pentru anumite cazuri, în comparație cu izvoarele interne, un suport pentru a înțelege mai clar reprezentările, comportamentele și sistemele de valori ale românilor. Imaginile, pozitive și negative, construite și promovate de străini în raport cu femeia română au o funcție deductivă. Ele exprimă o stare de spirit a momentului reflecției. Fiind influențate de contextul istoric și de factori social-politic și cultural, acestea au o determinare obiectivă, subiectivă, temporală și spațială. Calea pentru a înțelege aceste imagini este de a le corela cu contextul istoric și a ține cont de aspectul confruntării dintre standardele culturale, în situațiile când călătorii străini care au interacționat cu românii sunt reprezentanți ai diferitor culturi și confesiuni.

---

¹⁸⁷ *Ibidem*, vol. X, partea a II-a, p. 826.